

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 91 1970

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÈ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Tideström, Gunnar Brandell

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Hällbyg. 34 C, 752 28 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala 1971

hela hennes emancipationsprogram utan bara den del som hade relationer till den dåtida sociala och politiska debatten. Fredrika Bremer var tydligt politiskt otränad och rädd för offentlig debatt — en självklar följd av förhållandena — och kände sig mer i sitt esse när hon riktade sig till »sina bundna systrar» än när hon sökte påverka lagstiftningen. Om Qvist hade lyssnat uppmärksammare till hennes egen röst och ställt annorlunda frågor till materialet skulle han kunnat upptäcka åtskilliga originella idéer som blivit aktuella först i våra dagar. Mannens emancipation arbetade hon t. ex. medvetet med i teckningen av lagman Frank (Hemmet) och Yngve (Hertha). Hertha som arg ung kvinna i opposition mot sin könsroll och i verksamhet för att avslöja samhällets indoktrineringmetoder och skapa solidaritet mellan kvinnor var en unik gestalt inte bara i vår litteratur. Den rollen ingår nu som en viktig del av programmet inom revolterande kvinnogrupper. Vår tids krav på kvinnohistorisk forskning finns redan föregripet i Hertha — som är en unik revolt-handbok för både mäns och kvinnors uppror mot könsrollerna.

Över huvudet taget skulle Qvist haft nytta av att mera se Fredrika Bremer som representant för en diskriminerad grupp, ungefär som historiker gör i USA vid forskning i negerledares insatser. Problem sådana som tolkningen av hennes höga värdering av kvinnan som frälsare skulle kommit i en ny dager för Qvist om han sett dem i relation till hennes försök att hävda en subkulturs värderingar. Han skulle också lättare kunnat undvika den överlägsna attityd gentemot författarinnan som då och då stör framställningen. Trots dessa påpekanden är Qvists arbete utan tvivel en gedigen forskarpresentation. Framställningen är klar och väl dokumenterad, ofta t. o. m. elegant. Den blir ett värdefullt stöd för fortsatt Bremerforskning.

Karin Westman Berg

Henry Olsson: *Vinlövsranka och hagtornskrans. En bok om Fröding*. P. A. Norstedt & Söner. Sthlm 1970.

Henry Olssons Frödingbok från 1950 förde skildringen av skalden fram till 1894, Nya Diktars år. Det var en biografi i den stora rörliga stilen, med ungdomsåren i brännpunkten men ändå med dignitet av helhetsbild, ty en rad av Frödingforskningens grundläggande problem var här indragna i framställningen — och i många fall lösta.

Den nya boken bär titeln »Vinlövsranka och hagtornskrans», efter ett par rader i den lilla bittra dikten Lycklandsresan som under

bilden av ett skepp, en kapten och ett strandhugg skildrar någon av hans alkoholiska och erotiska eskapader, — »ens vinlövsranka blir hård som en hagtornskrans». Det är inte någon direkt fortsättning på den första Frödingboken, ingen biografi. Både när det gäller människo-teckning och när det gäller framställningen av ett litterärt produktivt liv är det kronologiska perspektivet, det vertikala, mest på sin plats i ungdomsåren, senare lämpar sig ett horisontellt vidperspektiv bättre. Det är så Henry Olsson förfarit, och därmed har han både fullföljt diktarporträttet från 1950 och givit en sammanfattning av sin syn på Fröding. Jag tycker det är en utomordentlig bok, på en gång rättfram och finkänslig, rik på historia och miljö, dock så att centralgestalten alltid förblir synlig. Efter ett inledande kapitel om Diktarpromen följer elva fristående men nära sammanhängande essäer om de sfärer, de andliga realiteter i vilka Fröding vistades. Överallt möter vi nya synpunkter och upptäckter, samtidigt som framställningen förhåller sig lojal till den föreliggande forskningen.

Eftervärldens bild av Frödinggestalten har som Henry Olsson visar i hög grad bestämts av Heidenstams gravdikt, Richard Bergs målningar från sjukbädden och flera av fotografierna, de visar ett skulpturalt ansikte av stor skönhet. Är dessa bilder sanna? De har alla ett så att säga övernaturligt format och harmonierar såtillvida inte med den djupt odmjuke diktarens själiska ansikte — han var själv både ljumt intresserad av att bli avbildad och en smula irriterad över konstnärens arbete. Henry Olsson har konfronterat dessa olika bilder med samtida vittnesmål. Birger Mörner kunde aldrig förlika sig med Richard Bergs stora målning av Fröding på sjukbädden, för honom gjorde skalden främst intrycket av »en sjuklig och ytterst blyg människa som snarare ingav medlidande än gjorde intryck av överlägsenhet». Också för porträttören själv fanns problemet med föremålets janusansikte: Berg berättar att Fröding den första tiden på Gröndal hade vilt hår och skägg och verkade mäktigare än någonsin, övermänniska och urmänniska. Men plötsligt lät han klippa sig, och konstnären stod där med sin pensel och sin snopenhet. Henry Olsson fortsätter: »Situationen ger onekligen ett skimmer av komik åt själs-tolkaren på spaning efter det patetiska lidandet i högsta potens.» Ändå fanns det ju som Henry Olsson konkluderar en sanning i de storstilade Frödingbilderna. Det inrättade sig så stilfullt att Frödings s. a. s. yttre emblem uttryckte hans mänskliga storhet och hans segerrika skapande snarare än hans förkrosselse och hans nederlag.

Det var en bild som hade adress till eftervärlden, både Richard Berg, Heidenstam och märkvärdigt nog också fotografierna hade rätt när de forcerade fram detta ansikte, denna hållning och skalade bort de distraktioner som för samtiden mest föll i ögonen.

Efter detta inledande kapitel som anger tonen i det följande — ett lugnt, odramatiskt tonfall — följer så avsnitten om »Slakten och demonerna» och »Familjeatmosfären», här är åtskilligt som är nytt och den vanskliga antagonismen arv-miljö som man ofta ser så grovt hanterad är här framställd med den säkraste hand. Inte minst påfallande är den kvinnliga dominansen i Gustav Frödings ungdomsliv — diktaren skrev senare en gång att »alla damer föreföllo mig så i allo moraliskt, intellektuellt och estetiskt överlägsna, att jag knappast vågade höja ögonen till dem». Henry Olsson pekar i en betydelsefull passage på den klyfta som med denna kult uppstod mellan »det andliga momentet i kärleken och den fysiska åtrån som han aldrig lyckades överbrygga». Synpunkten återkommer i ett par följande studier, »Sultanen av Saba» och »Erotisk odysseé» och i dess tecken står också slutkapitlet om »Ett något litet av en liten vila» om Fröding på Gröndal och om Signe Trotzig. Vi möter här diktaren i samspel med de kvinnor som betydde något för honom, Hildegard Alstermark, Ida Cederroth, systern Cecilia, Vivi på Frimurarlogen i Karlstad, Ida Bäckman, Signe Trotzig och flera till. Vi skönjer överallt diktarens dilemma, »den gruvliga schismen mellan finkänslighet och simpelhet som är i mig», som han själv formulerade det i brev till systern. Inför denna Frödings alltid vakna samvetsnöd känner läsaren en kanske anakronistisk otålighet: det är anmärkningsvärt att skalden i så stor utsträckning hölls fången i det tyranni som tidens fördomar utövade inom det könsliga; gränserna mellan »natur» och »onatur» var snäva och benhårda och trots utbrytningsförsök var Fröding bunden av dem. Både gripande och beklämmande är den ångest han kände efter ett »otuktsbrott» han menade sig ha begått, en eller annan sexuell variation som han insisterade på att offentligen bekänna. Den sidan av Frödings psyke är här klarare sonderad än tidigare och bara en mycket gammal nykritik kan hävda att de dikter som Henry Olsson i anslutning härtill behandlar förlorar på vår insikt om bakgrunden. Flickan i ögat, Det borde varit stjärnor, denna diktrets hör samman med Vivi, den frödingska lyrikens fattiga, oändligt intagande sångmö. De sidor som handlar om henne hör till de mest intagande i boken.

Ett par kapitel berör några viktiga litterära anknytningar: »Wolfgang Apollon» handlar om Goethe och ett par följande om de egenartade,

liksom trevande förbindelserna med Strindberg. Tidvis tangerade deras cirklar varandra, Strindberg prövade att använda Frödings öden och botgörarieidéer som ett led i Infernotidens pseudo-rationella bevisföring, en liten korrespondens uppstod och ett vagt avtal om ett personligt sammanträffande var träffat, men det kom aldrig till stånd. Ett visst missförhållande är det onekligen mellan Frödings generösa beundran, blandad med befogade reservationer, och Strindbergs växlande och praktiskt inriktade intresse för motparten.

Som helhet är detta inte bara ett övertygande men också ett betvingande verk. Om det är riktigt som Henry Olsson förmodar i sitt förord, att Frödings kurva för närvarande är nedåtgående borde denna bok kunna bidra till att vända tendensen. Ty enligt min mening växer Frödingdikten i intresse genom den mänskliga och psykologiska bakgrunden, en bakgrund som här tecknats så stilrent.

Knut Ahnlund

Nils Afzelius: *Selma Lagerlöf — den förargel-seväckande*. Gleerups. Lund 1969.

Det litterära ryktet har sin ebb och flod — så inleder Nils Afzelius den essä som fått låna sitt namn åt denna samling av tio uppsatser, vilka samtliga rör Selma Lagerlöfs person och författarskap. Det förefaller emellertid som om denna författarinna både nu och tidigare samtidigt blivit föremål för den största uppskattning och den mest nedgörande kritik. Därom ger Nils Afzelius' bok ett påtagligt vittnesbörd. Inom den moderna kritiker- och författarvärlden är hon tydligen inte ett namn att räkna med, men på lånebiblioteken har hon alltså en trogen läsekrets, och bland litteraturforskarna kan man tala om en verklig högfloed av Lagerlöfsintresse. Efter Elin Wagners biografi har en lång rad dissertationer sett dagens ljus och kartlagt olika delar av Selma Lagerlöfs produktion.

Nils Afzelius har emellertid haft alldeles speciella förutsättningar att dyka djupt i det material som föreligger. På Kungl. Biblioteket fick han hand om, ordnade och tidfäste Selma Lagerlöfs litterära kvarlåtenskap, brevsamlingar och tidningsurklipp från Mårbacka, förvärvade dit Lagerlöfsfynd från andra håll, utgav och kommenterade åtskilliga efterlämnade manuskript. Dessutom kan Nils Afzelius bygga på en personlig bekantskap med Selma Lagerlöf, omfattande tiden från 1927 till hennes levnads slut. Ur sin rika fond av vetande har han här givit några glimtar, omfattande både personliga minnen, översikter och sammanfattningar av forskningens resultat och en del nya